

LEIDINYS APIE JURGĮ PABRĖŽĄ

Jurgis Pabrėža. „Mintis“, Vilnius, 1972, 122 p.

Jurgis Pabrėža, kurio gimimo 200 metų sukaktį minėjome 1971 m. pradžioje, mūsų mokslo istorijoje ryški ir savita asmenybė. Neseniai išėjo Lietuvos TSR MA Botanikos instituto ir Lietuvos botanikų draugijos parengtas straipsnių rinkinys, skirtas šio mokslininko gyvenimui ir darbams nušviesti. Botanikai prof. J. Dagys, R. Jankevičienė, K. Jankevičius, A. Lekavičius, prof. A. Minkevičius ir kiti šiame rinkinyje pateikia keletą straipsnių apie J. Pabrėžos mokslinę veiklą ir jo Lietuvos floros tyrinėjimus. Spausdinami taip pat keli filologinio pobūdžio straipsniai: apie žemaičių buitį J. Pabrėžos pamoksluose (S. Skrodenis), „Eilės apie sprovą, Tel-

šiuose atbūta“ ir kiti J. Pabrėžos ranka rašyti tekstai S. Daukanto rankraštiniam dainų rinkinyje (V. Jurgutis), apie J. Pabrėžos botanikos veikalų rašybą (Z. Jonikaitė) ir kt. Pateikiama N. Kišūnienės sudaryta išsami J. Pabrėžos bibliografija (217 pozicijų). Visi rinkinio straipsniai turi reziümė rusų kalba, o leidinio referatas pateikiamas atskirai dar lietuvių, rusų, vokiečių, anglų ir prancūzų kalbomis.

Šiame rinkinyje daugiau aptariamas J. Pabrėžos mokslinis palikimas, įvairiais aspektais tyrinėjami jo gausūs rankraščiai, viename kitame straipsnyje užsimenama ir apie jo asmenybę. Šio leidinio autoriai archyvine medžiaga, atrodo, mažai naudojami, todėl naujų duomenų J. Pabrėžos biografijai nušviesti čia nerandame.

Filologinius šio rinkinio straipsnius aptarsime truputį plačiau.

S. Daukanto rankraštiniam lietuvių liaudies dainų rinkinyje, be žinomų J. Pabrėžos eilėraščių „Esu sau žmogelis“, „Apie pypkininką“ ir „Nu, jūs, mergės, gudriai dirbkit...“, yra ir J. Pabrėžos ranka rašytas kūrinėlis „Eilės apie sprovą, Telšiuose atbūta“. Tai 84 dvielių satyrinė humoristinė poemėlė, pateikta kartu su melodija. Joje pasakojama apie vieną bylą senajame Telšių teisme. V. Jurgutis straipsnyje, skirtame šio kūrinėlio autorystei, argumentuotai neigia J. Pabrėžos (taip pat D. Poškos ir A. Klemento) autorystę ir yra linkęs šį kūrinėlį priskirti S. Valiūnui.

Dėstydamas Kretingos dviklasėje parapijėje mokykloje, J. Pabrėža buvo žemaitiškai parašęs nedidelį fizinės ir politinės pasaulio geografijos vadovėlį (166 rankraščio p.). J. Tarvydas aptaria šio vadovėlio tikrinius vardus ir pateikia svarbesnių ir retesnių jo žodžių žodynėlį (pvz.: *atkula* – įlanka; *apsodos* – kolonijos, valdos (šis žodis „viensėdžio“ reikšme didžiajame „Lietuvių kalbos žodyne“ pateikiamas tik iš A. Juškos žodyno); *dalmybė* – suskirstymas, skyrius; *didjūris* – vandenynas; *kiukis* – aukščiausia kalno viršūnė ir kt.). Kai kurie šiame registre pateikti žodžiai yra skoliniai iš lenkų arba baltarusių kalbos. Žodynėlio komentaruose tvirtinama, kad žodžiai *kulka* – žemės rutulys, *kampas* – kraštas ir pan. J. Pabrėžos esą padaryti, panaudojant „prasmės perkėlimą“. Iš tikrųjų šiuos žodžius taip pat reikia laikyti semantiniais polonizmais.

Yra išlikę J. Pabrėžos pamokslų, parašytų vaizdinga žemaičių tarme, rankraščiai. Juose atsispindėjo daug įdomių to meto liaudies kultūros faktų, kuriuos aptaria S. Skrodenis straipsnyje „Žemaičių butis J. Pabrėžos pamoksluose“. Čia kalbama apie vestuves, budynes, kalėdų, velykų, sekminių ir kitų švenčių papročius, burtus, prietarus ir įvairius tikėjimus, kurie tuo metu tebebuvo gyvi žemaičiuose. Iš J. Pabrėžos pamokslų, pavyzdžiui, sužinoma, jog buvo kalbamos įvairios maldelės, tikint, kad jas sukalbėjęs ugnyje nesudegs, vandenyje nenuskęs, kare nepražus; žvake smilkydavo karvės tešmenį, kad ragana pieno neatimtų; vašku nuo velykinės žvakės smilkydavo bites, kad geriau sektųsi; meškos plaukais smilkydavo vaikus, kad neapžavėtų, ir t. t. Didesnių netikslumų šiame straipsnyje nepastebėjome, užkliūva tik vienas kitas korektūros riktas. Pavyzdžiui, kalbant apie rąsto (blukio) valkiojimą iš trobos į trobą su dainomis ir išdaigomis per kalėdas, ceremonijos dalyviai vadinami *blukvikiais* (turėtų būti *blukvilkais*) ir pan.

Kalbininkė Z. Jonikaitė aptaria savitą J. Pabrėžos botanikos veikalų rašybą, kuri apskritai neblogai atspindėjo to meto žemaičių tarmę. Jos pagrindą sudarė lenkiškas raidynas, savotiškai pritaikytas kringiškių šnektos fonetikai. Tačiau J. Pabrėžos rašyba nėra labai nuosekli. Dėl to augalų sistematikos terminijoje net ir dabar atsiranda įvairių nevienodumų. Pavyzdžiui, nuodingą pelkėtų vietų augalą, lotyniškai vadinamą *Andromeda*, vieni botanikai dabar vadina *balazole*, kiti – *balazuve*, nes sutaria, kaip reikia transponuoti šį J. Pabrėžos naujadarą. Ilgą laiką vieni rašė *medlieva* (taip ir reikėtų rašyti), kiti – *medleva*, o tretį – net *medliava*, nes kadaise miškininkas P. Matulionis ne visai tiksliai perskaitė šį terminą J. Pabrėžos raštuose. Didžiajame „Lietuvių kalbos žodyne“ *kartuolei* (*Aristolochia*) pavadinti pateikiami du žodžiai iš J. Pabrėžos raštų: *namgina* (iš „Lietuviško botanikos žodyno“) ir *numgina* iš originalo, kur rašoma *nómgyna*, o turėtų būti, žinoma, tik vienas. Z. Jonikaitė J. Pabrėžos rašybą aptaria labai konspektyviai, neliesdama probleminių aspektų. Straipsnis iliustruojamas gausiais pavyzdžiais iš J. Pabrėžos botanikos veikalų.

Patogaus formato, kruopščiai parengta ir skoningai „Minties“ išleista knyga apie J. Pabrėžą – gražus šio darbštaus žmogaus, mokslininko – botaniko ir terminologo, prisiminimas ir įvertinimas.